

รายงานการสำรวจเบื้องต้น
สิมวัดหัวเวียงรังษี
บ้านธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม

ชื่อทางราชการ วัดหัวเวียงรังษี

ชื่อเรียกท้องถิ่น วัดหัวเวียง

ที่ตั้ง

วัดหัวเวียงรังษี ตั้งอยู่ในเขตการปกครองของบ้านธาตุพนม ตำบลธาตุพนม อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม โดยตั้งอยู่บนพิกัดทางภูมิศาสตร์บริเวณ เส้นละติจูดที่ ๑๖ ° ๕๖′ ๔๘″ เหนือ และเส้นลองจิจูดที่ ๑๐๔° ๔๔′ ๐๐″ ตะวันออก (ได้จากการนำค่าพิกัด GPS มาแปลงด้วย Converter) หรือ พิกัดกริด UTM ๔๘ QVD ๗๑๖๗๓๕ (๔๗๑๖๑๘ E / ๑๘๗๓๕๔๓ N ค่าพิกัดจาก GPS (Magellan Meridian) *(ภาพที่ ๑)*

การเดินทางเข้าสู่แหล่ง

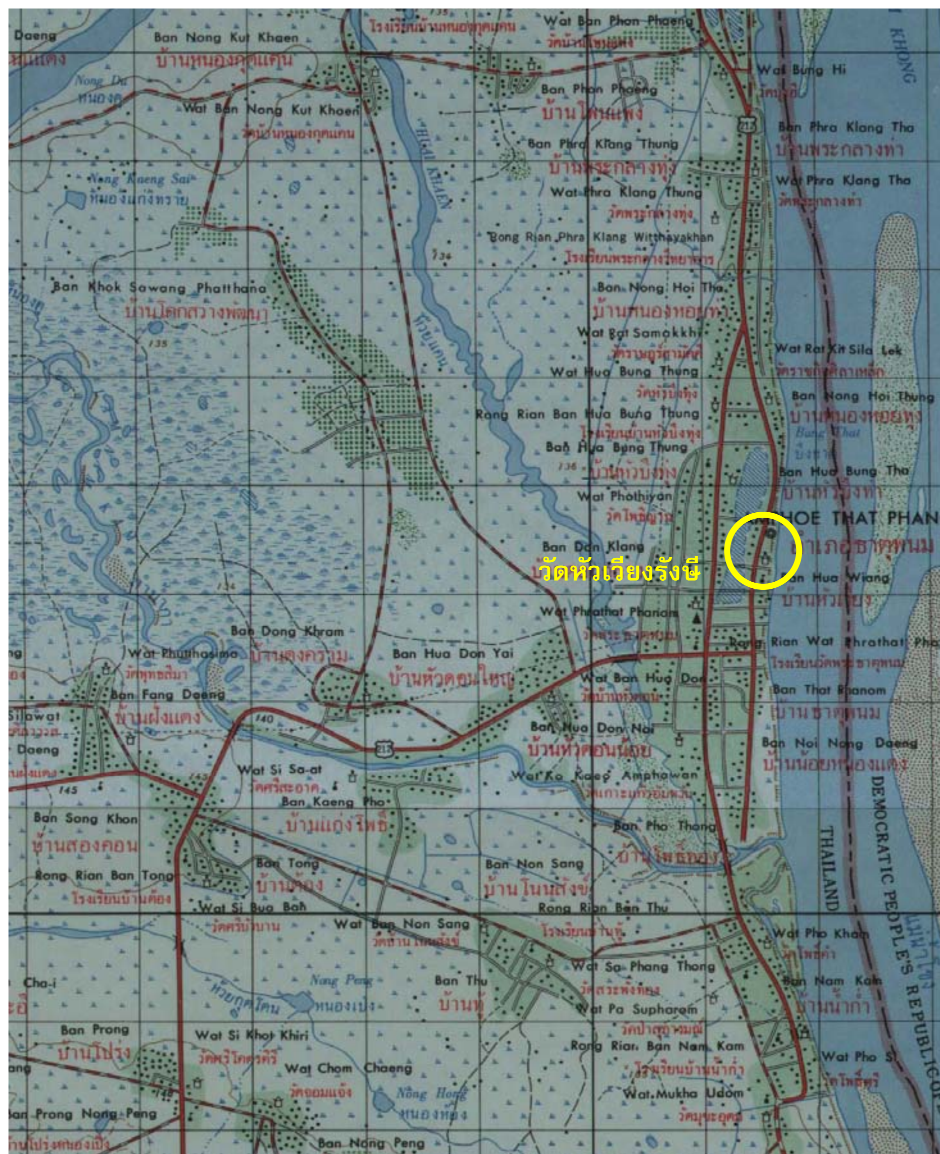
เดินทางโดยรถยนต์จากสำนักศิลปากรที่ ๑๐ ร้อยเอ็ด เข้าสู่อำเภอธาตุพนม ตามถนนเส้น ๒๑๒ เมื่อถึงอำเภอธาตุพนมให้เดินทางไปตามถนนเส้นเดิมต่ออีกประมาณ ๒๐๐ เมตร ก็จะถึงวัดหัวเวียงรังษี โดยวัดจะตั้งอยู่ทางด้านซ้ายมือ ติดกับแม่น้ำโขง

ประวัติความเป็นมา

วัดหัวเวียงรังษีเป็นวัดเก่าตั้งอยู่ติดแม่น้ำโขง ไม่ทราบประวัติความเป็นมาแน่ชัด ทราบแต่เพียงว่าวัดในปัจจุบันสร้างทับอยู่บนวัดเก่า ซึ่งสิมที่เห็นในปัจจุบันสร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๐-๒๔๖๔ ส่วนจิตรกรรมภายในอุโบสถหรือฮูปแต้มวาดขึ้นในราว พ.ศ.๒๔๖๓-๒๔๖๔ โดยหลวงชาญอักษร ช่างฝีมือจากกรุงเทพฯ

อาณาเขต

ทิศเหนือ	จรดชุมชน
ทิศใต้	จรดถนนโรงเรียน
ทิศตะวันออก	จรดถนน และแม่น้ำโขง
ทิศตะวันตก	จรดถนน และชุมชน

ภาพที่ ๑ *ภาพแผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดหัวเวียงรังษี (พิกัดจาก GPS (Magellan Meridian) ลงตำแหน่งบนแผนที่ทหาร (กรมแผนที่ทหาร : พิมพ์ครั้งที่ ๔ – RTSD ลำดับชุด L ๗๐๑๗ ระวาง ๕๙๔๒ IV มาตราส่วน ๑ : ๕๐,๐๐๐))*

ประเภทโบราณสถาน สิ่งก่อสร้างเดี่ยว

สิ่งสำคัญ สิม (มีฮูปแต้มประดับภายในและภายนอกบางแห่ง)

อายุสมัย รัตนโกสินทร์

สถานะโบราณสถาน สำรวจ/ยังไม่ขึ้นทะเบียน

ลักษณะสถาปัตยกรรม และสภาพปัจจุบันของโบราณสถาน

สิมวัดหัวเวียงรังษี มีลักษณะสถาปัตยกรรมแบบสิมริมแม่น้ำโขงที่ได้รับอิทธิพลการก่อสร้างจากกลุ่มช่างญวน โดยมีลักษณะเป็นสิมทึบ ก่ออิฐถือปูน ขนาด ๕ ห้อง มีมุขด้านหน้าอีก ๑ ห้อง ฐานทำบัวลูกแก้วอกไก่ ๑ ชั้น เจาะช่องหน้าต่างห้องละ ๑ บาน รวมเป็นด้านละ ๕ บาน ทางเข้าด้านหน้าซึ่งหันไปทางด้านทิศตะวันออก (แม่น้ำโขง) ทำบันไดทางขึ้นทรงผายออกแบบยุโรปตามความนิยมของกลุ่มช่างญวน โดยด้านข้างราวบันไดประดับด้วยสิงห์นั่งอยู่บนแท่นทั้ง ๒ ข้าง *(ภาพที่ ๓)* ทางเข้าด้านหน้าซึ่งเป็นทางเข้าสิมเพียงด้านเดียวได้เจาะช่องประตูเป็นทางเข้าภายในสิม ๓ ช่อง ทั้งนี้ เหนือกรอบประตูและกรอบหน้าต่างมีการปั้นปูนประดับทำเป็นกรอบทรงอาร์คทั้งหมด *(ภาพที่ ๔)* ในส่วนของหลังคามุงด้วยสังกะสีทำเป็นทรงจั่วซ้อนชั้นลดมุขหน้า ประดับด้วยส่วนประกอบของเครื่องบน อันได้แก่ โหง่ ใบระกา หางหงส์ เป็นต้น ชั้นหลังคาถูกรองรับด้วยคันทวยปูนปั้นโดยรอบ *(ภาพที่ ๕)* นอกจากนี้ ยังมีการประดับปูนปั้นประติมากรรมติดที่ บริเวณหน้าบัน มุขหน้า และบัวหัวเสา ซึ่งบัวหัวเสานั้นนอกจากจะประดับด้วยปูนปั้นแล้ว ยังเพิ่มการประดับด้วยกระจกทรงกลมอีกด้วย *(ภาพที่ ๖-๗)*

***ภาพที่ ๒** สิมวัดหัวเวียงรังษี*

***ภาพที่ ๓** ด้านข้างบันไดทางขึ้นสิม ประดับด้วยสิงห์นั่งแท่น ๒ ข้าง*

ภาพที่ ๔ *ซุ้มอาร์คโค้งเหนือกรอบหน้าต่าง*
(มีการทำฮูปแต้มประดับด้วย)

ภาพที่ ๕ *คันทวยปูน รองรับหลังคาปีกนก*

ภาพที่ ๖ *บัวหัวเสาประดับปูนปั้นเขียนสี*

ภาพที่ ๗ *ฐานชุกชีทำลวดลายเขียนสีเช่นเดียวกับบัวหัวเสา*

ปัจจุบันภายในสิมปูพื้นด้วยกระเบื้อง และมีการก่อฐานชุกชีเพิ่มออกมาทางด้านหน้าเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป ซึ่งเมื่อพิจารณาจากฝ้าเพดาน และร่องรอยของช่องไม้ที่ปรากฏบริเวณส่วนบนของเสาหลอกและผนังแล้ว สิมหลังนี้คงมีการปรับเปลี่ยนจากสภาพเดิมแล้วโดยเฉพาะในส่วนของเครื่องบน นอกจากนี้ ยังพบว่าแต่เดิมมีการเขียนภาพหน้าบันโดยช่างชาวเวียดนาม ต่อมาจึงได้มีการปั้นปูนประดับแทนภาพที่มีมาแต่เดิม (ไพโรจน์ : ๒๕๓๒)

ภาพที่ ๘ *ปูนฉาบผนังสิมด้านทิศใต้บางส่วนหลุดกะทาะจนเห็นอิฐเปลือย*

สภาพปัจจุบันพบว่าผนังสิมบางส่วนมีการแตกร้าว ปูนฉาบหลุดกะเทาะ และบางส่วนปูนฉาบหลุดกะเทาะจนเห็นอิฐเปลือย *(ภาพที่ ๘)*

ฮูปแต้ม

วัดหัวเวียงรังษี ปรากฏภาพจิตรกรรมฝาผนังหรือฮูปแต้มภายในอาคาร และภายนอกอาคารบางส่วน โดยเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธศาสนา และวรรณกรรมท้องถิ่น ซึ่งช่างเลือกใช้สีฝุ่นวรรณะเย็นในการเขียนภาพเป็นหลัก ได้แก่ สีฟ้า สีน้ำเงิน สีเขียว สีน้ำตาล สีดำ เป็นต้น มีรายละเอียดปรากฏดังต่อไปนี้

๑. <u>ฮูปแต้มภายในอาคาร</u> ปรากฏภาพอยู่บนผนังเหนือกรอบหน้าต่าง และเสาคั่นระหว่างห้อง โดยเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติ ทศชาติ รามเกียรติ์ และสอดแทรกวรรณกรรมท้องถิ่นเพียงเล็กน้อย อันได้แก่ เรื่องลักษณวงศ์ ช่างแต้มภาพภายในอาคาร คือ หลวงชาญอักษร เป็นช่างจากกรุงเทพฯ ส่งผลให้จิตรกรรมที่ปรากฏมีลักษณะเป็นสกุลช่างหลวง ดังจะสังเกตได้จากลักษณะของภาพสถาปัตยกรรม เช่น ปราสาท ซุ้มประตูบ้านเรือน ศาลา ราชรถ รวมทั้งภาพสัตว์ต่าง ๆ และภาพสัตว์ป่าหิมพานต์ เป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม ลักษณะของงานช่างพื้นบ้านยังคงปรากฏให้เห็นอยู่ อันได้แก่ การวางองค์ประกอบภาพที่เว้นช่องไฟมากเป็นผนังว่างขาว เช่น ภาพดอกไม้ร่วง และการเขียนแนวต้นไม้และภูเขาเป็นแถบ ๆ หรือเป็นริ้ว ๆ เป็นต้น ทั้งนี้ หลวงชาญอักษรได้รับค่าจ้างในการเขียนภาพห้องละ ๔ บาท

ในการเริ่มต้นชมภาพจิตรกรรมภายในอุโบสถนั้น อาจเริ่มต้นจากกึ่งกลางผนังด้านหลังพระประธาน(ด้านทิศตะวันตก) เวียนไปทางขวาของพระประธาน ซึ่งจะเริ่มจากเรื่องทศชาติชาดก ต่อด้วยเรื่องพุทธประวัติ และจบด้วยเรื่องรามเกียรติ์ซึ่งมาบรรจบกันที่ผนังกึ่งกลางด้านหลังพระ

ประธาน ภาพแต่ละตอนจะมีอักษรบรรยายภาพกำกับไว้ด้วย โดยมีรายละเอียดของภาพแต่ละห้องไล่เรียงพอสังเขป ดังนี้

ผนังด้านทิศตะวันตก แบ่งเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงแรก ตั้งแต่ขอบผนังด้านขวาของพระประธานจนถึงกึ่งกลางผนัง เป็นภาพเรื่องรามเกียรติ์ ตอน ยกรบ ระหว่างทศกัณฑ์ กับพระรามและพระลักษณ์ ทศกัณฑ์เสียทีหนีเข้ากรุงลงกา *(ภาพที่ ๙)* , ถัดมาเป็นเสาหลอกเขียนภาพหนุมานจับกุมภกรรณ แล้วจึงเป็นตอนสิ้นชะตาทศกัณฑ์ เขียนเป็นภาพหนุมานและองคตรับอาสาพระรามไปเอากล่องดวงใจทศกัณฑ์จากฤาษีมาได้ *(ภาพที่ ๑๐)* ซึ่งภาพรามเกียรติ์ดังกล่าวจะเป็นเรื่องราวตอนท้ายเรื่องที่ต่อเนื่องมาจากผนังด้านทิศใต้ อีกช่วงหนึ่ง เริ่มตั้งแต่กึ่งกลางของพระประธานจนสุดผนังด้านซ้ายของพระประธาน เป็นภาพเรื่องพระเตมีย์ *(ภาพที่ ๑๑)* คั่นด้วยเสาหลอกที่เขียนภาพกินรี ตามด้วยภาพเรื่องพระมหาชนกและภาพเรื่องสุวรรณสาม *(ภาพที่ ๑๒)*

ภาพที่ ๙ *ผนังด้านทิศตะวันตก ห้องที่ ๑ เขียนเรื่องรามเกียรติ์ ตอนยกรบ*

ภาพที่ ๑๐ *ผนังด้านทิศตะวันตก ห้องที่ ๒ เขียนเรื่องรามเกียรติ์ ตอนสิ้นชะตาทศกัณฑ์*

ภาพที่ ๑๑ ตั้งแต่กึ่งกลางผนังด้านทิศตะวันตกด้านขวา เริ่มเขียนเรื่องทศชาติชาดก เริ่มด้วยเตมียชาดก

ภาพที่ ๑๒ ผนังด้านทิศตะวันตกห้องขวาสุด เขียนทศชาติชาดกเรื่องพระมหาชนก และเรื่องสุวรรณสาม

ผนังด้านทิศเหนือ (เรียงตามห้องจากซ้ายไปขวา) เริ่มจากภาพเรื่องพระเนมิราช *(ภาพที่ ๑๓)* , ภาพเรื่องมโหสถ *(ภาพที่ ๑๔)* , ภาพเรื่องพระภูริทัตและภาพเรื่องพระจันทกุมาร *(ภาพที่ ๑๕)* , ภาพเรื่องพระนารท , ภาพเรื่องพระวิฐูรบัณฑิต *(ภาพที่ ๑๖)* โดยผนังแต่ละห้องคั่นด้วยเสาหลอกเขียนภาพกินรีในกิริยาต่าง ๆ กัน *(ภาพที่ ๑๙-๒๐)*

ภาพที่ ๑๓ *ผนังด้านทิศเหนือ ห้องแรก เขียนทศชาติชาดก เรื่องพระเนมิราช*

ภาพที่ ๑๔ *ผนังด้านทิศเหนือ ห้องที่ ๒ เขียนทศชาติชาดก เรื่องมโหสถชาดก*

เส้นสินเทาคั่นภาพ ระหว่างเรื่องพระภูริทัต และเรื่องพระจันทกุมาร

ภาพที่ ๑๕ *ภาพชาดกเรื่องพระภูริทัตและเรื่องพระจันทกุมาร*

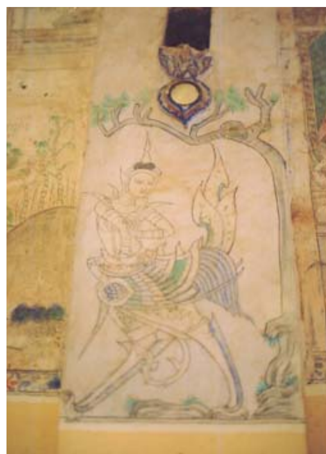
ภาพที่ *๑๖ ภาพเรื่องวิธูรชาดก*

ภาพที่ *๑๗ เสาคั่นผนังห้องที่ ๑ และ ๒ (ด้านทิศเหนือ)*

ภาพที่ *๑๘ เสาคั่นผนังห้องที่ ๒ และ ๓ (ด้านทิศเหนือ)*

ภาพที่ *๑๙ เสาคั่นผนังห้องที่ ๓ และ ๔ (ด้านทิศเหนือ)*

ภาพที่ *๒๐ เสาคั่นผนังห้องที่ ๔ และ ๕ (ด้านทิศเหนือ)*

ผนังด้านทิศตะวันออก (เรียงตามห้องจากซ้ายไปขวา) แบ่งเป็น ๓ ห้อง เริ่มจากช่วงแรก เป็นภาพเรื่องพระเวสสันดร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์กุมาร กัณฑ์นครกัณฑ์ *(ภาพที่ ๒๑)* , เสาหลอกคั่นห้อง – ภาพกินรี , ช่วงที่ ๒ เป็นภาพพุทธประวัติ ตอน เจ้าชายสิทธัตถะออกบวช ตอน ท้าวจตุโลกบาลเหาะรองรับเท้าม้ากัณฐกะ มีพญามารมาขัดขวาง และ ตอน ตัดพระเมาลี *(ภาพที่ ๒๒)* , เสาหลอกคั่นห้อง - ภาพกินรี , ช่วงที่ ๓ เป็นภาพเรื่องรามเกียรติ์ แบ่งออกเป็น ๒ ช่วง คือ ช่วงล่างเป็นภาพตอนพระราม นางสีดา และพระลักษณ์เข้าเฝ้าพระฤาษี (พบหนุมาน) ช่วงบนเป็นภาพตอนสามกษัตริย์ประทับในอาศรม และภาพพระลักษณ์จับนางสัมมนักขา *(ภาพที่ ๒๓)*

ภาพที่ ๒๑ *ผนังด้านทิศตะวันออก ห้องที่ ๑ เขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก*

ภาพที่ ๒๒ *ผนังด้านทิศตะวันออก ห้องที่ ๒ เขียนเรื่องพระพุทธประวัติตอนออกบวช*

ภาพที่ ๒๓ *ผนังด้านทิศตะวันออก ห้องที่ ๓ เขียนเรื่องรามเกียรติ์ (ต้นเรื่อง)*

ผนังด้านทิศใต้ (เรียงตามห้องจากซ้ายไปขวา) เริ่มจากห้องแรกซึ่งแบ่งเป็น ๒ ส่วน คือ ช่วงบนเป็นภาพทศกัณฑ์ยกทัพมาแล้วแปลงเป็นฤาษีเพื่อจะมาลักนางสีดา ช่วงล่างเป็นภาพพระรามทรงแผลงศรจะยิงมารีศที่แปลงเป็นกวางทอง , เสาหลอกคั่นห้อง - ภาพพระลักษณวงศ์เข้าหานางกินรี *(ภาพที่ ๒๔)* , ห้องที่ ๒ - ภาพนกสดายุปักษีขัดขวางทศกัณฑ์ที่จะมาลักนางสีดา ภาพสดายุปักษีถวายแหวนแก่พระราม ภาพยกรบ , เสาหลอกคั่นห้อง - ภาพหนุมานรบกับสหัสเดช , ห้องที่ ๓ - ภาพยกรบ , เสาหลอกคั่นห้อง - ภาพพระลักษณ์รบกับอินทรชิต , ห้องที่ ๔ - ภาพหนุมานพาพวกวานรมาเฝ้าพระราม , เสาหลอกคั่นห้อง – ภาพหนุมานจับมัจฉานุ *(ภาพที่ ๒๕)* และห้องสุดท้ายเป็นภาพตอนจองถนน หนุมานจับนางสุพรรณมัจฉา *(ภาพที่ ๒๖)*

ภาพที่ ๒๔ *เสาคั่นผนังห้องที่ ๑ และ ๒*
เขียนภาพพระลักษณวงศ์เข้าหานางกินรี

ภาพที่ ๒๕ *เสาคั่นผนังห้องที่ ๔ และ ๕*
เขียนภาพหนุมานจับมัจฉานุ

ภาพที่ ๒๖ ผนังด้านทิศใต้ ห้องขวาสุด เขียนเรื่องรามเกียรติ์ ตอน จองถนน
(ภาพที่ผนังห้องนี้ลบเลือนมากที่สุด)

๒. <u>ฮูปแต้มภายนอกอาคาร</u> จะปรากฏเพียงบริเวณในกรอบอาร์คที่อยู่เหนือกรอบประตู-หน้าต่าง โดยพระอธิการอินทร์เป็นผู้ร่างภาพ และจารย์คูนเป็นผู้เขียนสี เรื่องราวที่นำมาเขียนได้แก่ เรื่องพุทธประวัติ (ไพโรจน์ : ๒๕๓๒) ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

ด้านทิศตะวันออก	-	ภาพเทพประทับ
	-	พระพุทธรูปปูนปั้นปิดทองและพระสาวกสองรูปเป็นของทำขึ้นใหม่ภาพชำรุดลบเลือน
ด้านทิศใต้	-	พระพุทธเจ้ามีฉวีสีดำ ประทับนั่งปางมารวิชัย มียักษ์และสาวกเฝ้า
	-	ภาพพระพุทธเจ้าประทับห้อยพระบาท
	-	ภาพพระพุทธเจ้าประทับพิงโขดหิน มีลิงและหงส์เฝ้าอยู่ข้าง ๆ
	-	ภาพพระพุทธเจ้าประทับปางไสยาสน์ มีลิงและนกแก้วเฝ้าอยู่ใกล้ ๆ
	-	ภาพพระพุทธเจ้าประทับปางไสยาสน์

ด้านทิศตะวันตก	-	ภาพพระพุทธเจ้าประทับปางมารวิชัยใต้ต้นไม้
	-	ภาพพระนางสิริมหามายาประสูติเจ้าชายสิทธัตถะกุมาร (เขียนพิ่มขึ้นใหม่)
	-	ภาพเทวดาโปรยดอกไม้ลงมา (เขียนขึ้นใหม่)
	-	พระพุทธไสยาสน์ปูนปั้น ทาสีแดง ปิดทองบริเวณพระพักตร์ ทำเลียนแบบของเก่า
ด้านทิศเหนือ	-	ภาพพระอินทร์มีพระวรกายสีเขียวประทับอยู่กับพระชายาและเทพบริวารอีกองค์หนึ่ง
	-	ภาพพญานาคขึ้นมาจากสระ กลายร่างเป็นมานพถือดอกบัวมานมัสการพระพุทธเจ้า
	-	ภาพนรสิงห์
	-	ภาพกินรี

ลักษณะการใช้งานในปัจจุบัน

ประกอบพิธีสังฆกรรม

ที่มาของข้อมูล

เอกสารอ้างอิง

ไพโรจน์ สโมสร. **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน.** ขอนแก่น : ศูนย์วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๒.

คณะอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรมอำเภอธาตุพนม. **การศึกษาและจัดทำประวัติภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดและใบเสมา ครั้งที่ ๑ อำเภอธาตุพนม จังหวัดนครพนม.** เอกสารคอมพิวเตอร์อัดสำเนา, ๒๕๔๕.

คณะสำรวจ

๑) นางสาวพิมพ์นารา กิจโชติประเสริฐ นักโบราณคดี ๖ ว.

๒) นางสาวปิยนันท์ ชอบศิลประกอบ นักโบราณคดี ๓

๓) นายประสาท วินทะจักร์ พนักงานขับรถยนต์

วัน/เดือน/ปี ที่สำรวจ

๑๓ ต.ค. ๒๕๔๙ และ ๑๕ ก.พ. ๒๕๕๐

ผู้เรียบเรียงรายงาน

นางสาวปิยนันท์ ชอบศิลประกอบ นักโบราณคดี ๓